

Językoznawstwo Ogólne

Jerzy Pogonowski

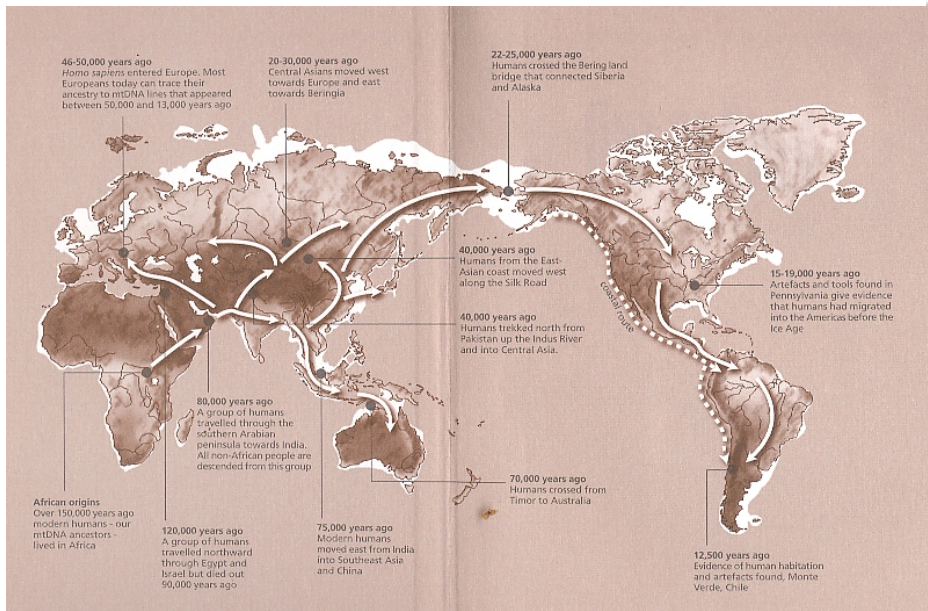
Department of Logic and Cognitive Science
Adam Mickiewicz University in Poznań
pogon@amu.edu.pl

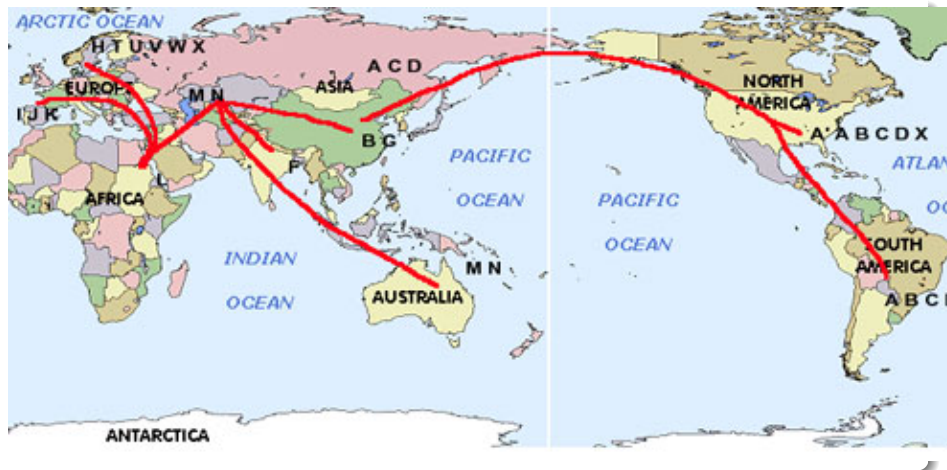
Wykład 3

- Mamy przeróżne dowody na to, że języki ewoluują w czasie. Możemy np. ustalać pokrewieństwo języków, biorąc pod uwagę m.in.:
 - 1 *Słownictwo podstawowe.*
 - 2 *Wykładniki znaczeń gramatycznych.*
 - 3 *Podobieństwa w systemach fonologicznych.*
- Najmocniejsze dowody to zabytki piśmiennicze. W ustalaniu pokrewieństwa języków kierujemy się również prawami językowymi.
 - 1 *Prajęzyk.* To język, który daje początek rodzinie językowej.
 - 2 *Rodzina językowa.* To zespół języków, którego wywodzą się ze wspólnego prajęzyka.
- Rodziny językowe mogą być wielostopniowe, tzn. dana rodzina językowa może składać się z innych tego typu rodzin.
- Rejestrujemy też języki izolowane, których nie potrafimy zaklasyfikować do rodzin językowych.

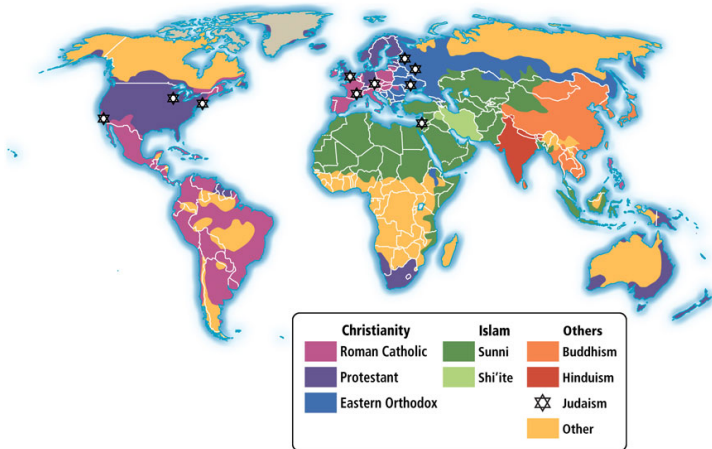

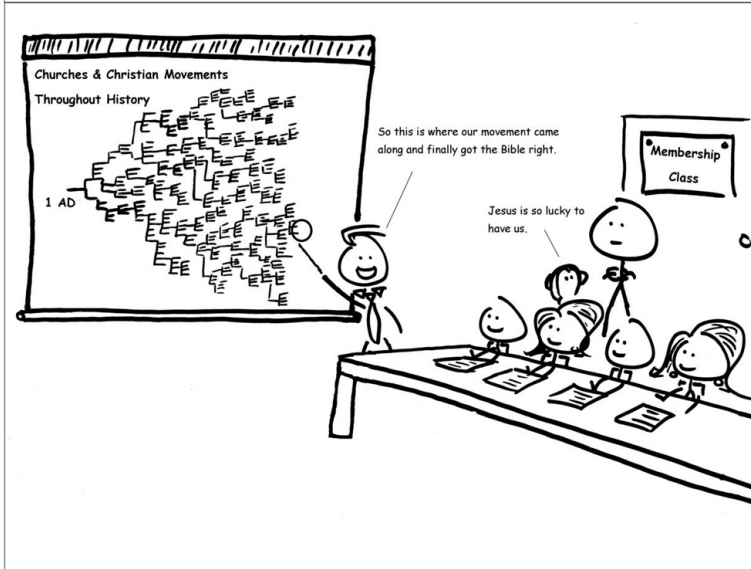
- Typologia geograficzna, jak sama nazwa wskazuje, grupuje języki sąsiadujące ze sobą na kuli ziemskiej. Takie sąsiedztwo języków może mieć wpływ na powstanie pewnych podobieństw w ich systemach.
 - Typologia geograficzna jest oczywiście zrelatywizowana historycznie (migracje, wojny, katastrofy klimatyczne, itd.).
-
- *Liga językowa*. To grupa języków, które (wskutek współzycia odnośnych społeczeństw) wytworzyły niektóre cechy wspólne w swoich systemach.
 - *Cykl językowy*. To grupa współistniejących języków, tworzących niejako łańcuch, odzwierciedlający szlak ekspansji etnicznych. Sąsiadujące w takich łańcuchach języki mogą tworzyć ligi językowe.

- Najważniejsze istniejące obecnie cywilizacje to (populacja podana w milionach osobników, dane z 1999 roku):
 - 1 *Chińska*. 1450
 - 2 *Hinduska*. 1000
 - 3 *Islamska*. 930
 - 4 *Afrykańska*. 610
 - 5 *Zachodnia*. 600
 - 6 *Latynoamerykańska*. 514
 - 7 *Prawosławna*. 240
 - 8 *Japońska*. 127

- Niektóre wymarłe cywilizacje to: mezopotamska, egipska, kretańska, helleńska, bizantyjska, środkowoamerykańska, andyjska.
- Być może istniały też wcześniej inne cywilizacje, o których niczego nie wiemy.

World Religions

- Języki tej rodziny omówimy nieco bardziej szczegółowo niż języki z pozostałych rodzin.
 - Praindoeuropejska wspólnota istniała w V–III tysiącleciu p.n.e. Lokalizuje się ją na terenach zachodniej Euroazji.
 - Współczesne rozmieszczenie języków w Europie ustaliło się zasadniczo w drugiej połowie pierwszego tysiąclecia n.e.
-
- Oprócz języków występujących obecnie w Europie rodzina indoeuropejska obejmuje języki indo-irańskie, funkcjonujące w południowo-środkowej Azji.
 - W ramach rodziny indoeuropejskiej wyodrębniamy szereg podrodzin:

- Prajęzykiem w tym przypadku języków romańskich jest łacina ludowa.
 - W skład tej rodziny języków wchodzi:
-
- Francuski
 - Hiszpański
 - Portugalski
 - Kataloński
 - Włoski
 - Rumuński
 - Retoromański

- Najstarsze świadectwa germańskiej rodziny językowej pochodzą z gockiego.
 - W skład tej rodziny języków wchodzi:
-
- Niemiecki
 - Angielski
 - Holenderski
 - Szwedzki
 - Norweski
 - Duński
 - Islandzki
 - Farerski
 - Jidysz
 - Afrikaans

- Twierdzi się, że te języki bałtyckie są stosunkowo bliskie prajęzykowi rodziny indoeuropejskiej.
 - W skład tej rodziny języków wchodzi:
-
- Litewski
 - Łotewski
 - Wymarłe: pruski, jaćwięski

- Języki słowiańskie dzielą się na: zachodnie, wschodnie oraz południowe. W skład tej rodziny języków wchodzi:
 - Polski
 - Kaszubski
 - Czeski
 - Słowacki
 - Rosyjski
 - Białoruski
 - Ukraiński
 - Bułgarski
 - Macedoński
 - Serbski
 - Chorwacki
 - Bośniacki
 - Słoweński

- W skład rodziny języków celtyckich wchodzi:
-
- Walijski
 - Bretoński
 - Szkocki
 - Irlandzki

- Język grecki posiada zabytki piśmiennicze z XIV wieku p.n.e. (oczywiście wtedy nie był to ten sam język, co dzisiejszy nowogrecki).
- Język albański stanowi osobną rodzinę.
- Język ormiański stanowi osobną rodzinę.

TOP MINORITY LANGUAGES OF EUROPE

(Language Families)

Sources: CIA World Factbook, Ethnologue, BBC Languages

Language Families

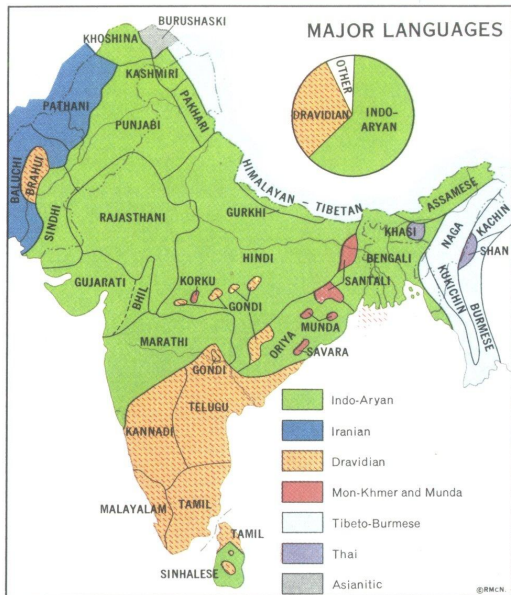
- INDO-EUROPEAN
- URALIC
- TURKIC
- DAGESTANIAN

- 1 (Andorra) - Spanish
- 2 (Luxembourg) - French
- 3 (Monaco) - Ligurian
- 4 (Slovenia) - Serbo-Croatian
- 5 (Montenegro) - Albanian
- 6 (Macedonia) - Albanian
- 7 (Cyprus) - Turkish

No significant minority language:

- Iceland (not pictured)
- San Marino
- Vatican City
- Liechtenstein

Języki indyjskie:

- Hindi/urdu
- Bengalski
- Pendżabski
- Syngaleski
- Bihari
- Sindhi
- Gudżarati
- Marathi
- Nepalski
- Asamski
- Romski

Języki irańskie:

- Perski
- Paszto
- Kurdyjski
- Osetyjski
- Baluczi
- Tadżycki

- Posiadamy dowody na istnienie języków indoeuropejskich, którymi dzisiaj już nikt nie mówi, np.:
- Tocharskie
- Anatolijskie (np. hetycki, luwijski)
- Mesapijski
- Frygijski
- Manx
- Kornijski
- Staro-cerkiewno-słowiański
- Gocki
- Sanskryt
- Awestyjski

- Nazwa rodziny uralskiej pochodzi od gór Ural, domniemanej ojczyzny prajęzyka tej rodziny.
- Wymienia się tu trzy podrodziny:
 - Ugrofińskie (fiński, estoński, saami, mordwiński, maryjski, udmurcki, komi, węgierski, chantyjski, mansyjski)
 - Samojedzkie (nenecki, eneckie, nganasański, selkupski)
 - Jukagirski

- Języki rodziny ąłtajskiej zajmują olbrzymią powierzchnię, od Turcji po północno-wschodnią Syberię.
- Wymienia się następujące podrodziny:
 - Tureckie (turecki, uzbecki, tatarski, ujugurski, kazaski, kirgiski, turkmeński, azerski, jakucki, czuwaski)
 - Mongolskie (mongolski, buriacki, ojracki, kałmucki)
 - Tungusko-mandżurskie (mandżurski, oroczyski, ewenkijski)
 - Koreański
 - Japoński

- Na Kaukazie spotykamy wielkie zróżnicowanie języków.
- Wymienia się rodziny:
 - Abchasko-adygijską (abazyński, abchaski, adygejski, kabardyjski, ubyski)
 - Nachijsko-dagestańską (m.in.: czeczeński, inguski, awarski, lezgiński, tabassarański)
 - Kartwelską (gruziński, lazyjski, swański, mingrelski)

Wymienia się dwie rodziny języków wschodniej Syberii:

- Czukocko-kamczacką (alutorski, itelmeński, kerecki, koriacki, czukocki)
 - Eskimo-aleucką (języki Inuitów oraz Jupików; mówione także na Alasce, w północnej Kanadzie oraz na Grenlandii)
-
- Do języków paleoazjatyckich zaliczamy niwchijski oraz ajnuski (ten ostatni już wymarły, choć podejmowane są próby jego „wskrzeszenia”).

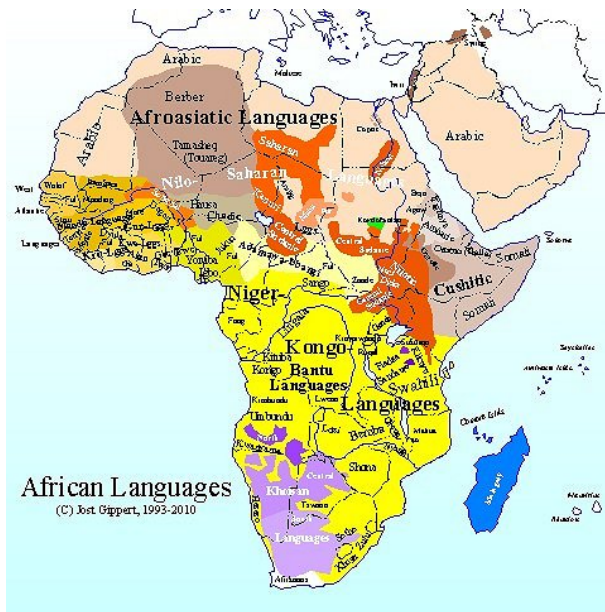
- Języki rodziny drawidyjskiej używane są na subkontynencie indyjskim:
 - Brahui
 - Telugu
 - Malajalam
 - Kannada
 - Tamilski
 - Gondi

- Języki austroazjatyckie używane w rejonie Indochin.
- Dwie ważne rodziny to:

- Mon-khmerskie (khmerski, wietnamski, mon, khmu)
- Tajsko-kadajskie (tajski, laotański, shan, zhuang, li, be, lakkia)

Niektóre mniejszości etniczne zamieszkujące Chiny i Tajlandię mówią językami Hmong-Mien (Miao-Yao).

- Języki rodziny chińsko-tybetańskiej mają największą populację mówiących nimi użytkowników.
- Dwie główne podrodziny grupują języki:
 - Chińskie (mandaryński, xiang, gan, hakka, wu, północny min, południowy min, yue)
 - Tybetańsko-birmańskie (m.in. tybetańskie, kareńskie, lolo-birmańskie)

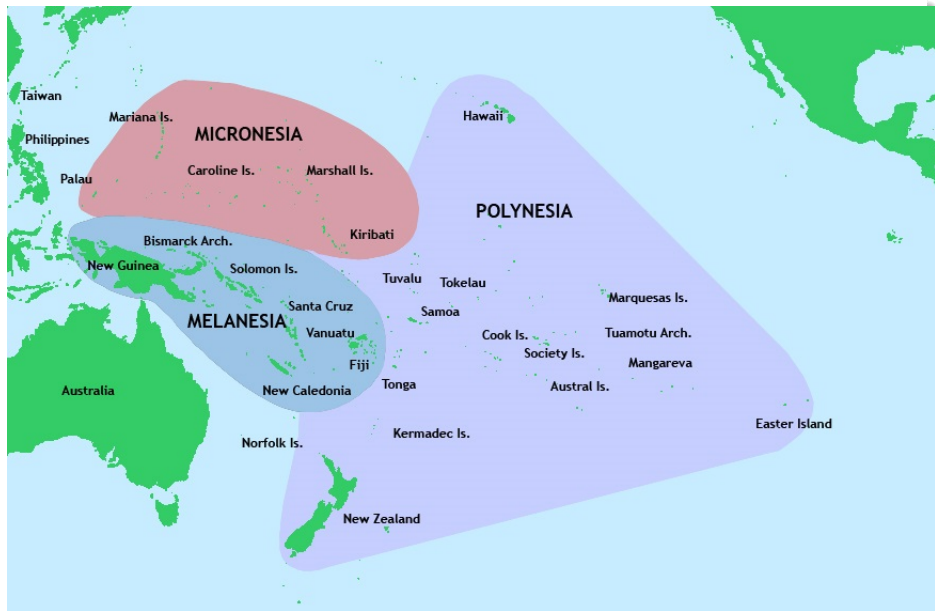

- Obecnie języki rodziny afroazjatyckiej używane są na północy Afryki.
- Wyróżniamy wśród nich:
 - Semickie (hebrajski, arabski)
 - Kuszyckie
 - Berberyjskie
 - Czadyjskie (m.in. hausa)

- Rodzina nilo-saharyjska obejmuje około setki języków, które dzielimy na trzy grupy:
-
- Songhai
 - Saharyjskie
 - Czari-nilowe

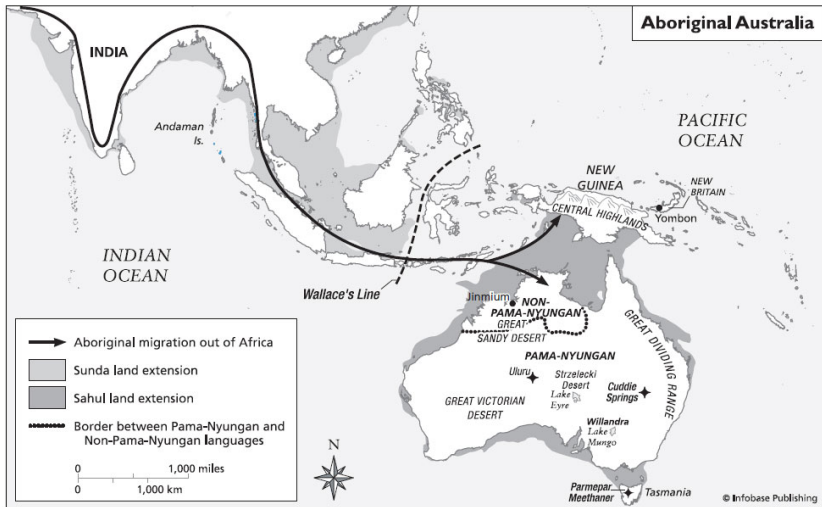
- Rodzina nigrokongijska obejmuje ponad 900 języków, używanych na obszarze od Afryki Centralnej i Południowo-Wschodniej aż po Zatokę Gwinejską oraz wybrzeże Afryki Zachodniej.
- Podrodzinami są:
 - Benue-kongijskie (języki bantu, np.: kikuyu, swahili, szona, zulu, xhosa)
 - Kwa (akański, igbo, joruba)
 - Atlantyckie (np. fula)
 - Mande
 - Gur
 - Adamawskie
 - Kordofańskie

- Obecnie większość języków tej rodziny jest na granicy wymarcia.
- Język nama ma liczniejszą populację (Namibia).
- Na jego podstawie utworzono oficjalny język khoekhoe.

Nie ma zgody wśród lingwistów, ile właściwie jest języków austronezyjskich. Niektórzy twierdzą, że jest ich około pięciuset, inni podają liczbę trzykrotnie większą. Spowodowane to jest m.in. trudnościami ustalenia, czy w danym przypadku mamy do czynienia z różnymi językami czy też z odmianami tego samego języka. Obszar zajmowany przez mówiących językami tej rodziny jest ogromny, jego granice wyznaczają: Madagaskar, Wyspa Wielkanocna, Tajwan oraz Nowa Zelandia. Największe zróżnicowanie językowe występuje na zachodzie tego obszaru (Indonezja, Malezja, Nowa Gwinea i inne wyspy Melanezji). Bez podawania podrodzin tej rodziny wyliczmy jedynie niektóre języki:

bahasa indonesia, malajski, tagalski, samoński, jawajski, hawajski, rapanui, fidżyjski, maoryjski, tahitański.

Rodzina języków aborygeńskich obejmuje około ćwierć tysiąca języków w Australii. Przyjęto następujący dychotomiczny podział tych języków:

- Pama-nyungańskie (prawie cała Australia)
 - Nie-pama–nyungańskie (północna i północno-zachodnia część Australii). Należą tu m.in. rodziny: gungwinguska, daly, worora.
-
- Na Tasmanii do czasu przybycia tam Brytyjczyków istniało co najmniej dziewięć grup etnicznych.

- Ameryka została zasiedlona z Azji, w czasie kilku kolejnych fal migracyjnych.
 - Podamy tu tylko zgrubny podział języków rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej, wraz z kilkoma przykładami języków indiańskich (wyliczone rodziny dzielą się na liczne mniejsze podrodziny):
-
- Eskimo-aleucka (np.: inuktit)
 - Algijaska (np.: arapaho, kri, czejeński, odżibwa)
 - Mosańska (np.: nutka)
 - Na-dene (np.: czipewejski, nawaho, język Apaczów, tlingit)
 - Hokańsko-siuiańska (np.: mohawk, dakota)
 - Penutiańska (np.: yokuts, klamath-modok, mixe-zoque)
 - Aztecko-tanoańska (np.: hopi, język Komanczów, luiseño, nahuatl, kiowa)

Kilkaset języków regionu Ameryki Środkowej grupujemy w rodziny:

- Majańską
 - Otomi-mangueską
 - Totonacką
-
- Występują tam również języki rodziny penutiańskiej oraz aztecko-tanoańskiej.

- Rdzenna ludność Ameryki Południowej używa kilkuset języków. Rodziny językowe tu występujące to:
 - Araukańska, Czubczańska, Makro-ge, Paeska, Keczua, Tukanoańska, Karaibska, Witoto, Arawakańska, Jivaroańska, Nambikuarańska, Panoańska, Yanomamska, Takańska, Tupi, Zaparoańska.
-
- Dodajmy, że rdzenne ludy całej Ameryki przebywają tam od co najmniej 20 tysięcy lat. Nasza wiedza o ich językach jest raczej skromna – została zgromadzona stosunkowo niedawno.
 - Obecnie na terenie Ameryki dominują cztery języki indoeuropejskie: hiszpański, angielski, portugalski i francuski.

- Na świecie mówi się dziesiątkami tzw. *pidżynów*. Są to twory, które stanowią swoiste mikstury różnych języków. Często składnia jednego języka w połączeniu z leksyką innego daje w wyniku taki właśnie język.
- Jeśli dany pidżyn staje się pierwszym językiem populacji, to mówimy, że stał się on językiem *kreolskim*.
- Niektóre pidżyny (oparte na angielskim, francuskim, hiszpańskim, portugalskim, holenderskim, niektórych językach afrykańskich):
 - 1 Pidżyn melanezyjski
 - 2 Hiri-Motu (pidżyn papuański)
 - 3 Tok-pisin
 - 4 Blaikman-tok
 - 5 Kriol
 - 6 Bislama
 - 7 Frankoindiański
 - 8 Pachuco
 - 9 Indoportugalski
 - 10 Berbice
 - 11 Lingala

- W przypadku niektórych języków nie potrafimy przypisać ich do wyliczonych uprzednio rodzin językowych.
- Takie są dla przykładu:
 - Baskijski
 - Buruszaski
 - Porome

- Comrie, B., Matthews, S., Polinsky, M. 1998. *Atlas języków. Pochodzenie i rozwój języków świata*. Oficyna Wydawnicza Atena, Poznań.
- Maciejewski, W. 1999. *Świat języków*. Tom XIV *Wielkiej Encyklopedii Geografii Świata*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Majewicz, A.F. 1989. *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.